

УДК 343.61:340.5 (4)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.71>*Мустафаєва А.І.**аспірантка кафедри кримінального права,**Національний університет «Одеська юридична академія»*

БАЗОВІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЕМБРІОНАЛЬНОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Вступ. Конституційні засади української державності, закріплені у статтях 3 та 27 Конституції України, визначають людину, її життя та здоров'я як найвищу соціальну цінність, а також гарантують кожному невід'ємне право на життя [1]. Проте ці ключові положення досі не знайшли адекватного відображення у кримінально-правовому регулюванні, яке стосується захисту життя на ембріональній стадії розвитку. У результаті це створює серйозну прогалину у системі правової охорони людського життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системне дослідження проблеми кримінально-правової охорони ембріонального життя в Україні залишається рідкісним явищем у науковій практиці. Хоча окремі аспекти цієї тематики були розглянуті такими вітчизняними дослідниками, як В. С. Бібленко, С. В. Грінчак, В. О. Єгорова, Б. В. Островська, О. С. Сотула, Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк, Г. В. Чеботарьова та іншими, порівняльно-правові аспекти кримінальної відповідальності за шкоду ембріональному життю практично не досліджуються. Це створює необхідність глибшого аналізу даної проблематики, яка потребує як теоретичного опрацювання, так і практичного впровадження нових підходів до правового регулювання.

Мета даного дослідження полягає у науковому обґрунтуванні біологічних критеріїв для визначення точного моменту початку кримінально-правової охорони ембріонального життя людини на основі сучасних досягнень ембріології. Кримінально-правовий захист ембріону має розпочинатися з 15-го дня роз-

витку, коли відбувається процес індивідуалізації через формування первинної смуги, стабілізацію ідентичності та імплантацію в материнський організм. Дослідження спрямоване на усунення термінологічної невизначеності в українському законодавстві та створення науково обґрунтованої правової бази для захисту ембріонального життя, яка відповідатиме сучасним викликам біомедичних технологій та європейським стандартам.

Виклад основних результатів дослідження. Традиційна кримінально-правова доктрина виявилася неспроможною швидко адаптуватися до викликів, які виникли у зв'язку з біотехнологічним прогресом. Як зазначає Я. О. Триньова, «враховуючи незупинний розвиток науково-технічного прогресу, всі зазначені теорії в їх класичній інтерпретації застаріли – настав час переглянути існуючу доктринальну позицію. Подібний перегляд необхідний для реального (а не уявного, як сьогодні) забезпечення кримінально-правової охорони життя людини» [2, с. 168].

Ефективна правова концепція, яка має забезпечити охорону ембріонального життя, повинна спиратися на точне розуміння біологічних процесів, що відбуваються на ранніх етапах розвитку людини. Сучасна ембріологія надала об'єктивні дані, що дозволяють переглянути традиційні уявлення про момент виникнення людської особистості.

З біологічної точки зору ембріон визначається як організм, що перебуває на початковій стадії розвитку від моменту запліднення до завершення восьмого тижня гестації. Однак

це визначення є надто загальним і не враховує якісних змін, які відбуваються протягом ембріогенезу. Значний прорив у розумінні цієї теми забезпечили дослідження британського філософа науки М. Локвуда (M. Lockwood), який, базуючись на сучасних ембріологічних даних, зробив висновок, що людська особистість формується лише на чотирнадцятий день розвитку, після утворення зиготи [3, с. 19].

Цей висновок є науково обґрунтованим і базується на трьох ключових біологічних фактах.

По-перше, первинна смуга, яка є основою для формування центральної нервової системи, а отже, і майбутньої свідомості людини, починає розвиватися лише на 14-й день ембріогенезу. До цього моменту будь-які ознаки нервової діяльності чи потенціалу для її виникнення відсутні.

По-друге, до 14-го дня розвиток ембріону залишається нестабільним з точки зору індивідуальності. У цей період можливі два кардинально різні сценарії: природний поділ, що веде до формування близнюків, або мозаїцизм, який передбачає злиття двох окремих зародків в один організм із двома різними геномами. Як зазначає Thomas Sadler, здатність ембріона до поділу може привести до утворення кількох генетично ідентичних осіб, тоді як мозаїцизм створює організм із двома різними геномами [4, с. 30–32].

По-третє, на 14-й день відбувається імплантація ембріона в стінку матки, що означає встановлення стабільного біологічного зв'язку з організмом матері. Важливо зазначити, що до 60% ембріонів при природному заплідненні не досягають цього етапу [5], що свідчить про існування природного «фільтру» життєздатності.

Ці дані мають значний вплив на правове розуміння статусу ембріона, дозволяючи розмежувати дві якісно різні стадії його розвитку: до-індивідуальну (перші 14 днів) та індивідуальну (після 15-го дня). На першій стадії ембріон є лише скупченням клітин із унікальним

генетичним кодом, але без стабільної індивідуальності. У цей період, згідно з позицією низки науковців, дослідження чи знищення бластоцисти не можна вважати посяганням на ембріональне життя [6]. Логічно зробити висновок, що до 15-го дня бластоциста не потребує кримінально-правового захисту.

Однак після 15-го дня ембріон набуває ознак індивідуального людського організму: стабільну ідентичність, початок розвитку нервової системи та потенціал до перетворення у повноцінну людину. Саме з цього моменту ембріон об'єктивно потребує правової охорони.

Сучасні медичні технології підтверджують доцільність такого підходу. Традиційний критерій «здатності до автономного існування» втрачає актуальність через можливість медицини підтримувати життя навіть глибоко недоношених дітей. Вчені вже досягли успіхів у вирощуванні ягняти поза утробою матері у спеціальному фізіологічному середовищі, а також у підтримці життя ембріона людини поза організмом жінки протягом певного часу [7]. Ці технології роблять очевидним, що ембріон після 15-го дня розвитку може бути вирощений за допомогою відповідних медичних технологій, що ще більше підкреслює його потребу в правовій охороні.

Однією з ключових характеристик ембріону людини, яка відрізняє його від звичайного біологічного матеріалу і обґрунтовує його особливий правовий статус, є наявність унікального генетичного коду. Ця унікальність формується ще в момент запліднення в результаті рекомбінації генетичного матеріалу обох батьків і залишається незмінною протягом усього життя організму.

Генетична унікальність має важливе правове значення, адже вона дозволяє розглядати ембріон не просто як частину материнського організму, а як окрему біологічну одиницю з власною ідентичністю. Як відзначають дослідники, «існує відмінність генетичного матеріалу матері та ембріона (плода) людини, що обумовлює необхідність розглядати останнього не як частину тіла жінки, а як ново-

створену неповторну біологічну одиницю» [8, с. 108].

Ще однією важливою характеристикою ембріону є його внутрішній потенціал розвитку. На відміну від звичайних тканин чи органів, ембріон має внутрішню програму, яка спрямована на формування повноцінного людського організму. У науковій літературі підкреслюється, що «внутрішньоутробний період існування людської істоти є передумовою її існування після народження, тобто невід'ємним етапом розвитку людини» [8, с. 108]. Це означає, що ембріональний розвиток слід розглядати не як підготовчий етап до «справжнього» життя, а як повноцінну частину людського існування.

Для правового регулювання особливо важливим є визначення точного моменту, з якого ембріон людини починає потребувати кримінально-правового захисту. Ключовим у цьому питанні є процес індивідуалізації ембріону. До 14-го дня розвитку ембріон здатний до поділу або злиття з іншим ембріоном. Після цього дня такі процеси стають біологічно неможливими, що свідчить про набуття ембріоном стабільної індивідуальності, а отже, і права на правовий захист.

Цю точку зору підтримує Я. О. Триньова, яка зазначає, що «правове забезпечення кримінально-правової охорони життя людини необхідно розпочинати з 15-го дня розвитку природного ембріона людини, тобто з моменту початку формування людини як живого організму» [9, с. 85].

Таким чином, ембріон до 14-го дня розвитку є лише скупченням клітин, яке не має стабільної індивідуальності і не потребує кримінально-правового захисту. Натомість, починаючи з 15-го дня, ембріон набуває ознак індивідуального людського організму, включаючи стабільну ідентичність, початок формування нервової системи і потенціал до подальшого розвитку у повноцінну людську істоту. З цього моменту ембріон об'єктивно потребує правової охорони.

Однією з головних проблем, яка стосується сучасного українського законодавства,

є нечіткість термінології у сфері регулювання статусу ембріону людини. Ця проблема не лише теоретична, але й практична, оскільки вона впливає на застосування права та може призводити до порушень як щодо самого ембріону, так і інших учасників правовідносин.

Аналізуючи чинне законодавство, можна виявити серйозну концептуальну помилку: «у п. 11.1. Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій ембріони визначено як «біологічний матеріал пацієнта/пацієнтів» [10]. Таке визначення неімплантованих ембріонів *in vitro* сприймається як віднесення їх до речей, що перебувають у власності біологічних батьків. Однак ембріони мають специфічний правовий статус, який не можна прирівнювати до звичайних матеріальних об'єктів. Відсутність єдиного підходу до їх правового режиму ускладнює визначення питань власності та відповідальності за ембріони, створені за допомогою допоміжних репродуктивних технологій [11].

Ще однією проблемою є хаотичне використання термінології у нормативних актах. Як звертає увагу О. М. Дуфенюк, у законодавстві вживаються різні терміни для позначення внутрішньоутробного життя людини [8, с. 108]. Наприклад, «ненароджена дитина» у Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006–2015 роки» [12], «ембріон» у Законі України «Про заборону репродуктивного клонування» [13], «плід» в Інструкції МОЗ про критерії перинатального періоду [14], «плодовий міхур» у наказі МОЗ про штучне переривання вагітності [15], а також «зародок» у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [16]. Така термінологічна неузгодженість створює серйозну правову невизначеність і ускладнює правозастосування.

Враховуючи це, необхідно кардинально реформувати кримінальне законодавство України у сфері захисту ембріонального життя. Як зазначає Я. О. Триньова, «правове забезпечення кримінально-правової охорони

життя людини необхідно розпочинати з 15-го дня розвитку природного ембріона людини, тобто з моменту початку формування людини як живого організму» [9, с. 85]. Цей підхід має лягти в основу перегляду підходів до визначення початку кримінально-правової охорони людського життя.

Висновки. Традиційні теоретичні концепції потребують модернізації з урахуванням науково-технічного прогресу у сфері біомедицини. Диспозиції злочинів розділу II КК України мають охоплювати життя ембріону з 15-го дня його розвитку. Як зазначає Я. О. Триньова, «проведення експериментів над ембріоном людини *in vivo* або *in vitro* має кваліфікуватися як посягання на життя чи здоров'я

ембріона – залежно від наслідків» [9, с. 83]. Водночас важливо враховувати обставини, що виключають злочинність діяння, наприклад, операцію з переривання вагітності у разі загрози життю жінки. Однак навіть у таких випадках рішення має прийматися за погодженням із близькими особами, оскільки йдеться про вибір між двома життями.

Реалізація цих змін сприятиме приведенню українського законодавства у відповідність із європейськими стандартами, особливо в межах євроінтеграційних процесів. Це стане важливим кроком до створення справедливої правової системи, що забезпечуватиме захист людського життя від найпершого моменту його індивідуального існування.

Анотація

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасного кримінального права – визначенню біологічно обґрунтованого моменту початку кримінально-правової охорони ембріонального життя людини. Аналізується недосконалість традиційних кримінально-правових концепцій у контексті сучасного біотехнологічного прогресу та пропонує інноваційний підхід до розв'язання цієї проблеми. Дослідження базується на фундаментальних досягненнях сучасної ембріології та роботах провідних науковців, зокрема британського філософа науки М. Локвуда. Аналізується біологічні процеси ембріогенезу, виділяючи три ключові критерії індивідуалізації ембріону: формування первинної смуги як основи центральної нервової системи, стабілізацію індивідуальності після припинення можливості поділу або злиття, та імплантацію в материнський організм. Особливу увагу приділено науковому обґрунтуванню 14-денної межі розвитку ембріону, після якої він набуває ознак індивідуального людського організму. До цього моменту ембріон розглядається як скупчення клітин без стабільної індивідуальності, тоді як після 15-го дня він потребує повноцінного кримінально-правового захисту. Підкреслюється значення унікального генетичного коду та внутрішнього потенціалу розвитку як ключових характеристик ембріону.

Дослідження виявляє серйозні недоліки чинного українського законодавства у сфері регулювання статусу ембріону людини, зокрема термінологічну неузгодженість та концептуальні помилки. Аналізуються проблеми визначення ембріонів як «біологічного матеріалу» та хаотичне використання різної термінології у нормативних актах. Пропонується кардинальна реформа кримінального законодавства України, яка передбачає поширення дії диспозицій злочинів розділу II Кримінального кодексу на життя ембріону з 15-го дня розвитку. Особлива увага приділяється необхідності врахування обставин, що виключають злочинність діяння, зокрема у випадках медичного втручання для врятування життя жінки. Дослідження підкреслює важливість приведення українського законодавства у відповідність із європейськими стандартами в контексті євроінтеграційних процесів та створення справедливої правової системи, що забезпечуватиме захист людського життя від моменту індивідуального існування.

Ключові слова: ембріон людини, кримінально-правова охорона, індивідуалізація ембріону, 15-денний критерій, біологічні основи права, ембріогенез, первинна смуга, імплантація, генетичний код, термінологічна невизначеність.

Mustafayeva A.I. Fundamental foundations for determining the beginning of criminal law protection of human embryonic life

Summary

The article addresses a current problem of modern criminal law – determining the biologically grounded moment for the beginning of criminal law protection of human embryonic life. It analyzes the imperfection of traditional criminal law concepts in the context of contemporary biotechnological progress and proposes an innovative approach to solving this problem. The research is based on fundamental achievements of modern embryology and the works of leading scientists, particularly British philosopher of science M. Lockwood. The biological processes of embryogenesis are analyzed, highlighting three key criteria for embryo individualization: formation of the primitive streak as the basis of the central nervous system, stabilization of individuality after cessation of the possibility of division or fusion, and implantation in the maternal organism. Special attention is given to the scientific justification of the 14-day boundary of embryo development, after which it acquires characteristics of an individual human organism. Before this moment, the embryo is considered as a cluster of cells without stable individuality, while after the 15th day it requires full criminal law protection. The significance of the unique genetic code and internal developmental potential as key characteristics of the embryo is emphasized.

The research reveals serious shortcomings in current Ukrainian legislation in the sphere of regulating human embryo status, particularly terminological inconsistency and conceptual errors. Problems with defining embryos as «biological material» and chaotic use of different terminology in regulatory acts are analyzed. A cardinal reform of Ukrainian criminal legislation is proposed, which envisages extending the application of crime dispositions from Section II of the Criminal Code to embryonic life from the 15th day of development. Special attention is given to the necessity of considering circumstances that exclude criminal liability, particularly in cases of medical intervention to save a woman's life. The research emphasizes the importance of bringing Ukrainian legislation into compliance with European standards in the context of European integration processes and creating a just legal system that would ensure protection of human life from the moment of individual existence.

Key words: human embryo, criminal law protection, embryo individualization, 15-day criterion, biological foundations of law, embryogenesis, primitive streak, implantation, genetic code, terminological uncertainty.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Козаченко О. В. Момент початку життя людини у кримінально-правовій доктрині України: pro et contra. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 165–171.
3. Скрипніков А. М., Герасименко Л. О., Ісаков Р. І. Перинатальна психологія. Київ : Видавничий дім Медкнига, 2017. 168 с.
4. Sadler T. W. (Thomas W.) Langman's medical embryology. 12th ed. Philadelphia : Wolters Kluwer, 2012. 384 p.
5. Wilcox A.J., Weinberg C.R., Baird D.D. Timing of sexual intercourse in relation to ovulation. Effects on the probability of conception, survival of the pregnancy, and sex of the baby. *New England Journal of Medicine*. 1995. № 333 (23). P. 1517-1521. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/7477165/> (Last accessed: 04.09.2025).
6. Srisuparp Santha, Strakova Zuzana, Fazleabas Asgerally T. The Role of Chorionic Gonadotropin (CG) in Blastocyst Implantation. *Archives of Medical Research*. 2001. Vol. 32, iss. 6. P. 627–634. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0188440901003307?via%3Dihub>

7. An extra-uterine system to physiologically support the extreme premature lamb. *Nature Communications* : веб-сайт. URL: <https://www.nature.com/articles/ncomms15112>
8. Дуфенюк О. М. Проблемні аспекти криміналізації діянь проти життя ембріона та плода людини. *Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. 17–18 квіт. 2008 р., м. Львів : Львівський Обласний Благодійний Фонд, 2008. С. 107–112.
9. Триньова Я. О. Кримінально-правове забезпечення охорони життя ембріона людини: погляд з позиції neojusnaturalis. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 80–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2014_5_15
10. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 09 вер. 2013 № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13>
11. Крушельницька Г.Л., Басай О.В. Цивільно-правова природа «свіжих» неімплантованих ембріонів людини in vitro. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 2. С. 23–28. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2022/2/4.pdf>
12. Про схвалення Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 роки» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 квіт. 2006 р. № 244-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2006-%D1%80#Text>
13. Про заборону репродуктивного клонування : Закон України від 14 груд. 2004 р. № 2231-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15>
14. Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, Порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 179 від 29 березня 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06>
15. Про затвердження Інструкції про порядок проведення операції штучного переривання вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20 травня 2006 р. № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-06>
16. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23 вересня 1999 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/201799___591225